

Suomi, EU ja Venäjä – taloussuhteiden kehitysnäkymät¹

Markku Kotilainen

Venäjä on Suomelle tärkeä taloudellinen kumppani läheisen maantieteellisen sijaintinsa ja maiden toisiaan täydentävän resurssipohjan vuoksi. Lähivuosina Venäjän talous avautuu yhä enemmän suhteessa muuhun maailmaan. Venäjstä tulee Maailman kauppajärjestön (WTO) jäsen. Myös EU-maiden ja Venäjän taloussuhteiden ulkoiset puitteet muuttuvat merkittävästi. Venäjän ja laajentuneen EU:n välille kaavaillaan sopimus pohjaa, joka voi mennä jonkin verran vapaakauppasopimusta pidemmälle. EU:n ja Venäjän sopimusperusta määrittää puitteet myös Suomen ja Venäjän taloussuhteiden kehitykselle. Lisäksi yleinen globalisaatiokehitys muuttaa merkittävästi taloussuhteiden sisältöä.

EU:n ja Venäjän taloussuhteet ovat tärkeitä molemmille osapuolille

Myös koko EU ja Venäjä ovat toisilleen merkittäviä talouskumppaneita. EU:n laajenemisen jälkeen yli puolet Venäjän ulkomaankaupasta tapahtuu EU-maiden kanssa. IVY-maiden osuus Venäjän viennistä on noin 15 ja tuonnista noin 20 prosenttia. Loppu on kauppaa kehitysmaiden ja muiden teollisuusmaiden kanssa.

EU:lle Venäjä ei ole vielä nykyisin kovin merkittävä vientimaa, mutta vientimahdollisuudet lisääntyvät tuntuvasti lähivuosina Venäjän nopean taloudellisen kasvun ja kaupan

vapautumisen ansiosta. Kauppa perustuu pääosin suhteelliseen etuun: vienti koostuu pitkälle jalostetuista tuotteista ja tuonti suurelta osin energiasta. Kokonaiskauppavaihdossa Venäjä on EU:n viidenneksi suurin kauppakumppani noin 5 prosentin osuudellaan, kun EU-maiden sisäinen kauppa jätetään huomioon ottamatta. Vain Yhdysvallat, Sveitsi, Kiina ja Japani sijoittuvat Venäjän edelle. EU15-maiden viennistä Venäjän osuus on ollut viime vuosina 3 prosentin paikkeilla ja osuus tuonnista noin 4 prosenttia (taulukot 1 ja 2).

Suomelle Venäjän merkitys viennissä on selvästi suurempi kuin muille EU-maille. Ainoastaan Liettuassa Venäjän osuus oli suurempi, 8,9 prosenttia vuonna 2003. Tuonnissakin Venäjän osuus on vain Liettuassa ja Slovakiassa suurempi kuin Suomessa. Liettuassa Venäjän osuus tuonnista oli peräti 22,7 prosenttia vuonna 2003. (Taulukot 1 ja 2.)

EU-maille Venäjä on merkittävä energian tuontilähde. Nykyisin 20 prosenttia viidetoista ”vanhan” EU-maan tuomasta polttoaineesta tuodaan Venäjältä. Näiden maiden keskimääräinen energiaomavaraisuus on nykyään noin 50 prosenttia, mutta se uhkaa laskea kulutuksen kasvun ja eräiden maiden ydinenergiasta luopumisen vuoksi 30 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä. Suuri osa tarvittavasta lisäenergiasta tuodaan Venäjältä. Venäjän merkitys erityisesti maakaasun toimittajana kasvaa tuntuvasti. Venäjä on myös merkittävä öljyn ja hiilen toimittaja EU-maihin. Tästä syystä EU pyrkii kehittämään Venäjän kanssa pitkäjänteistä ja institutionali-

Taulukko 1, Venäjän osuus eri maiden tavaraviennistä järjestettynä vuoden 2002 tilanteen mukaan, %

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Kaikki 31 maata	..	0.8	0.8	0.9	1.0	0.8	0.5	0.6	0.8	..	..
EU15 (pl. EU:n sisäinen kauppa)	..	..	2.8	3.0	3.5	2.8	1.9	2.1	2.8	3.0	3.3
Suomi	4.5	5.1	4.7	6.0	7.2	5.9	4.0	4.3	5.7	6.5	7.5
Turkki	3.3	4.5	5.9	6.5	7.8	5.0	2.2	2.3	2.9	3.3	..
Puola	4.4	5.2	5.4	6.6	8.2	5.5	2.5	2.6	2.8	3.2	2.8
Kreikka	2.2	2.6	2.5	3.2	3.8	2.5	2.2	2.3	2.8	2.8	2.5
Saksa	1.8	1.5	1.3	1.5	1.8	1.5	1.0	1.1	1.6	1.7	1.8
Italia	1.0	1.1	1.2	1.5	1.6	1.2	0.8	1.0	1.3	1.4	1.5
Ruotsi	0.7	0.7	0.9	0.9	1.1	0.9	0.6	0.6	1.2	1.4	1.3
Tšekki	4.4	2.4	2.7	3.2	3.4	2.4	1.4	1.3	1.5	1.3	1.2
Unkari	10.7	7.6	6.4	5.9	5.1	2.9	1.4	1.6	1.5	1.3	1.5
Itävalta	1.3	1.5	1.4	1.3	1.4	1.0	0.8	0.9	1.3	1.2	1.4
Alankomaat	0.8	0.9	0.9	0.9	1.0	0.8	0.6	0.7	1.0	1.2	..
Tanska	0.7	0.9	1.2	1.3	1.8	1.4	0.7	0.9	1.2	1.1	1.1
Kiina	2.9	1.3	1.1	1.1	1.1	1.0	0.8	0.9	1.0	1.1	..
Slovakia	..	..	..	..	3.5	1.9	1.0	0.9	1.0	1.0	1.2
Ranska	0.7	0.5	0.6	0.7	0.9	0.6	0.5	0.5	0.7	0.7	0.9

Lähteet: OECD, ITCS (tilastoissa on tiedot 31 maalle).

soitua energiayhteistyötä. (Commission of the European Communities, 2002.)

EU-maiden palvelujen kaupassa Venäjän osuus on nykyään vain pari prosenttia. Tällä alueella on paljon kasvupotentiaalia. Sitä on matkailussa ja kuljetuksissa, mutta erityisesti uuden teknologian hyödyntämiseen liittyvissä palveluissa (mm. telekommunikaatio, vakuutus- ja pankkitoiminta sekä konsultointi).

Suorat sijoitukset EU-maista Venäjälle olivat vuonna 2002 runsaat 2 miljardia euroa. Nekin ovat selvästi alle potentiaalinsa. Sijoitukset lisääntyvät molempiin suuntiin jatkossa.

Suhteiden sopimusperusta

Venäjän ja EU:n suhteet perustuvat joulukuussa 1997 voimaan astuneeseen kumppanuus- ja yhteistyösopimukseen (PCA). PCA-sopimus on laaja raamisopimus, joka sisältää yhteistyön kaupan ja taloussuhteiden, tieteen ja teknologian, energian, ympäristön, kuljetuksen, avaruuden, poliittisen dialogin sekä oikeuden alueilla. Huh- tikuun lopussa 2004 PCA-sopimus laajennettiin

koskemaan myös 1.5. 2004 EU:hun liittyneitä maita. (European Commission.)

Sopimuksen mukaan Venäjä ja EU pitävät vuosittain kaksi huippukokousta, johon osallistuvat EU:n puheenjohtajamaan edustajat, ulkoasiain korkea edustaja, komission puheenjohtaja sekä Venäjän presidentti. Vuoden 2004 toukokuun kokous pidettiin Moskovassa ja marraskuun kokous Haagissa. Korkealla virkamiestasolla kokoontuu yhteistyökomitea. Tämän ohella kokoontuu yhdeksän alemman virkamiestason alakomiteaa vuorotellen Brysselissä ja Moskovassa. Euroopan parlamentin ja Venäjän duuman yhteinen parlamentaarinen yhteistyökomitea on myös perustettu. Tämäkin komitea kokoontuu säännöllisesti keskustellakseen ajankohtaisista asioista.

Talouden alalla PCA pyrkii kaupan vapauttamiseen suosituimmuusperiaatteen mukaisesti, määrällisten rajoitusten poistamiseen ja lopulta vapaakauppaan. Yksi keino tällä tiellä on lain- säädännön harmonisointi. Lisäksi PCA pyrkii edistämään suoria sijoituksia suosituimmuusperiaatteen mukaisesti niin, että kyseisten maiden

Taulukko 2, Venäjän osuus teollisuusmaiden tavaratuonnista, %

Maa	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Kaikki 31 maata	1.2	1.2	1.3	1.3	1.3	1.1	1.1	1.4	1.5	..	..
EU15 (pl. EU:n sisäinen kauppa)	..	..	3.5	3.5	3.3	2.7	2.8	3.7	3.8	4.0	4.3
Slovakia	..	..	..	..	13.9	10.4	12.0	17.0	14.8	12.5	10.7
Suomi	7.5	8.4	7.2	6.9	7.3	6.5	7.1	9.3	9.6	9.9	11.9
Puola	6.7	6.7	6.7	6.8	6.3	5.0	5.8	9.4	8.8	8.0	7.6
Turkki	5.2	4.5	5.9	4.4	4.5	4.7	5.8	7.1	8.3	7.5	..
Kreikka	2.3	2.6	2.7	2.6	2.3	1.6	1.7	3.7	5.6	7.0	6.0
Unkari	19.3	11.9	11.9	12.5	9.2	6.4	5.8	8.1	7.0	6.1	6.2
Tšekki	9.7	8.1	8.7	7.4	6.8	5.2	4.8	6.4	5.5	4.5	4.6
Islanti	2.5	2.2	2.3	2.5	2.5	2.2	1.9	1.8	1.6	3.8	2.8
Kiina	4.8	3.0	2.9	3.7	2.9	2.6	2.5	2.6	3.3	2.8	..
Alankomaat	0.8	0.7	0.8	1.0	1.2	0.9	0.9	1.5	1.8	2.1	..
Norja	1.4	2.3	1.8	1.6	2.0	1.6	2.0	2.4	2.4	2.1	2.1
Italia	2.6	2.9	2.6	2.3	2.1	1.7	1.4	2.0	2.0	1.9	2.0
Saksa	1.2	1.5	1.4	1.6	1.6	1.2	1.4	2.0	1.8	1.7	1.6
Ranska	1.3	1.2	1.3	1.4	1.3	1.0	1.0	1.4	1.5	1.6	1.9
Ruotsi	1.0	1.4	0.8	0.7	0.7	0.6	0.8	0.8	0.6	1.5	1.5
Etelä-Korea	..	1.2	1.4	1.3	1.1	1.1	1.3	1.3	1.4	1.5	..
Espanja	1.2	1.1	1.2	1.1	1.0	0.8	0.9	1.5	1.2	1.5	..
Sveitsi	0.4	0.5	0.5	0.4	1.0	1.1	1.4	2.8	3.4	1.2	0.9
Japani	1.1	1.3	1.4	1.1	1.2	1.0	1.2	1.2	1.1	1.0	1.1
Belgia	1.2	1.2	1.0	0.9	1.0	0.7	0.7	0.8	1.0	0.9	1.1
Taiwan	0.8	1.3	1.6	1.0	1.1	0.8	1.1	..	..	0.8	..
Tanska	1.0	1.0	1.0	0.9	0.7	0.7	0.5	0.9	0.9	0.8	1.1
Itävalta	1.4	1.6	0.7	0.5	0.6	0.5	0.4	0.7	0.6	0.5	0.6

Maat on järjestetty vuoden 2002 tilanteen mukaan.
Lähde: OECD, ITCS (tilastoissa on tiedot 31 maalle).

yritykset eivät kohtaa ainakaan huonompia ehtoja sijoituksissaan kuin kolmansien maiden yritykset.

EU on määritellyt Venäjä-yhteistyönsä periaatteita myös vuonna 1999 hyväksytyssä ”yhteisessä Venäjä-strategiassa”. Asiakirja asettaa tavoitteeksi ”strategisen kumppanuuden” Venäjän kanssa. Talouden alalla pyritään vapaakauppaan. EU ilmoittaa myös tukevansa Venäjän WTO-jäsenyyttä. Myöhemmin tavoitteena on tiiviimpi talousyhteistyö EU:n ja Venäjän välillä. Asiakirjassa käytetään termiä ”Euroopan yhteinen taloudellinen ja sosiaalinen alue” (Common European Economic and Social Space). Yksi keino tähän pyrittäessä on lainsäädännön asteittainen lähentäminen. Asiakirjassa

korostetaan Venäjän omaa vastuuta taloutensa liberalisoinnissa ja laillisuuden edistämässä.

EU:n pohjoisten alueiden ja Venäjän suhteita edistää myös joulukuussa 1997 Luxemburgin huippukokouksessa hyväksytty pohjoisen ulottuvuuden ohjelma. Tämä käsittää maantieteellisesti Itämeren ja Jäämeren alueet sekä Luoteis-Venäjän. Pohjoista ulottuvuutta edistetään PCA:n (Venäjä) ja ETA-sopimuksen (Norja) puitteissa. Yhteistyö koskee muun muassa ympäristöä, ydinenergiaturvallisuutta, energiayhteistyötä, Kaliningradia, infrastruktuuria, liike-elämän yhteistyötä, oikeuskysymyksiä ja sosiaalista kehitystä. Siinä kiinnitetään huomiota pohjoisten alueiden erityisongelmiin kuten kylmään ilmastoon, pitkiin etäisyyksiin ja epätasaiseen

taloudelliseen kehitykseen.

EU antaa Venäjälle taloudellista apua eri ohjelmiansa kautta. Näitä ovat muun muassa TACIS, Phare ja Interreg. Vuonna 2007 alkavalla uudella budjettikaudella tärkeäksi rahoitusväyläksi nousee uusi ns. naapuruusinstrumentti. Pohjoisten alueiden organisaatioilla (esim. Itämeren neuvosto, Barentsin euro-arktinen neuvosto ja arktinen neuvosto), kansainvälisillä rahoituslaitoksilla (Euroopan jälleenrakennuspankki, Euroopan investointipankki ja Pohjoismaiden investointipankki) ja yksityisellä sektorilla on myös merkittävä sija pohjoisen ulottuvuuden ohjelman toteuttamisessa.

Venäjän talous avautuu

Venäjä on toteuttanut uudistuksia, joilla on liberalisoitu maan taloutta, kehitetty lainsäädäntöä sekä parannettu tullin ja rajanylitysten toimivuutta. Tässä suhteessa on kuitenkin vielä paljon tehtävää.

Venäjä haki maailman talousjärjestön (WTO) jäsenyyttä vuonna 1993. Tämä jäsenyys on keskeinen etappi Venäjän avautumisessa ja maan liberalisoinnissa. Merkittävä askel tällä tiellä oli toukokuussa 2004 solmittu EU:n ja Venäjän bilateraali sopimus Venäjän WTO-jäsenyyden ehtoista. Tässä sovittiin, että Venäjän tullit eivät ylitä teollisuustuotteissa 7.6 prosenttia, kalatuotteissa 11 prosenttia ja maataloustuotteissa 13 prosenttia. Tullit alenevat siten keskimäärin pari prosenttiyksikköä nykyisistä. Lisäksi sovittiin lihatuotteiden määrällisten rajoitusten poistamisesta.

Sopimuksella ratkaistiin myös joukko kaupan liittyviä energiakysymyksiä, erityisesti kysymys kaasun teollisten käyttäjien hinnasta. Sopimuksen mukaan teollisten käyttäjien hinnan on katettava kustannukset, voitot ja uusien kenttien hyödyntämiseen liittyvät investointikustannukset. Teollisten käyttäjien kaasun hinta kaksinkertaistetaan asteittain nykyisestä vuoteen 2010 mennessä, mikä on myös sopusoinnussa Venäjän oman energiastategian kanssa. Myös EU-maiden lentoyhtiöiden Siperian yli tapah-

tuvien lentojen diskriminoimattomuudesta sovittiin.

Seuraavassa vaiheessa Venäjä neuvottelee vastaavista bilateraalista sopimuksista muiden keskeisten WTO:n jäsenten kanssa. Näitä ovat muun muassa Yhdysvallat, Japani, Kiina, Kanada ja Australia. Jos nämä neuvottelut etenevät joutuisasti, Venäjän WTO-jäsenyys voi toteutua vuonna 2006.

Venäjän WTO-jäsenyys on keskeinen edellytys EU:n ja Venäjän vapaakauppaa tai mahdollisesti pitemmälle menevää talousyhteistyötä koskeville sopimuksille. Vapaakauppa on asetettu tavoitteeksi jo PCA-sopimuksessa. Eri foorumeilla on puhuttu yhteisestä eurooppalaisesta talousalueesta. Tämä käsite on myös esiintynyt EU:n ja Venäjän virallisissa asiakirjoissa.

Pietarin huippukokouksessa toukokuussa 2003 EU ja Venäjä sopivat yhteistyönsä vahvistamisesta luomalla pitkällä aikavälillä neljä ”yhteistä aluetta” (common spaces). Nämä ovat: 1) yhteinen taloudellinen alue; 2) yhteinen vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alue; 3) ulkoisen turvallisuuden yhteistyön alue ja 4) tutkimuksen, koulutuksen ja kulttuurin alue. Yhteisen talousalueen puitteissa pyritään vapaakauppaan, energiadiologiin, investointi-ilmapiirin parantamiseen ja säädösten lähentämiseen. Myös kuljetusten ja satelliittien navigoinnin (Galileo) alueella pyritään yhteistyöhön. Ympäristöyhteistyö on myös erityisen tärkeää.

Uusi sopimus on vasta alustavien keskustelujen alla. Se on ainakin vapaakauppasopimus, mutta mahdollisesti se sisältää joitakin lisäelementtejä.

Jos termi ”yhteinen eurooppalainen talousalue” halutaan rinnastaa ETA-järjestelyyn, joka on voimassa EU:n ja eräiden EFTA-maiden (Norja, Islanti, Liechtenstein) välillä, tavoite on asetettu liian kunnianhimoiseksi. ETA:ssa tavaroiden ja palvelujen ohella myös työvoiman liikkeet ovat vapaita. Pienet ETA-maat joutuvat myös sopeutumaan passiivisesti EU:n päätöksiin ilman merkittävää päätäntävaltaa. Venäjää on vaikea kuvitella näin passiivisessa roolissa. (Ks. Hamilton, 2002.)

Realistisempaa on tavoitella vapaakauppasopimusta mahdollisesti joillakin lisäelementeillä täydennettynä. Energiayhteistyö on yksi tällainen elementti. Hyvä vapaakauppasopimus kykenee tekemään EU:sta ja Venäjältä vapaan kauppaja investointialueen näiden maiden yrityksille. Venäjälle hyödyt olisivat sitä suuremmat, mitä enemmän sinne suuntautuisi suoria sijoituksia. Sijoitukset toisivat maahan pääomaa ja teknologiaa, joka hyödyttäisi sekä kotimaan markkinoille että vientiin suuntautuvaa tuotantoa. (Vaikutuslaskelmista ks. Sulamaa ja Widgrén, 2003.)

Globalisaatio muuttaa yhteistyön luonnetta

Sopimusohjan ohella myös kansainvälisen talouden yleinen globalisaatiokehitys vaikuttaa EU-maiden ja Venäjän taloussuhteisiin. Kuljetus- ja informaatioteknologian sekä tuotantoteknologian kehitys on muuttanut viime vuosikymmeninä yritystoimintaa entistä kansainvälisemmäksi. Yritykset perustavat tytäryrityksiä eri maihin ja sijoittavat niihin loppu- tai välituotteiden tuotantoa. Ne tekevät myös monentyyppisiä alihankinta- ym. sopimuksia ulkomailla sijaitsevien yritysten kanssa.

Globalisaation vaikutukset EU-maiden ja Venäjän välisiin taloussuhteisiin ovat vielä tällä hetkellä vähäiset, mutta Venäjän WTO-jäsenyys voimistaa tätä prosessia. Myös Venäjän poliittinen ja taloudellinen vakaus, lainsäädännön kehitys ja lakien noudattaminen sekä sisäinen liberalisaatio vaikuttavat merkittävästi investointien kautta toteutuvaan globaaliin työnjakoon. Venäjän kasvavat markkinat, maan oman tuotannon kehittymättömyys useilla aloilla sekä matalat työvoimakustannukset houkuttavat eurooppalaisia yrityksiä Venäjälle. Venäjällä suoritettaneen tulevaisuudessa entistä enemmän sellaisia tuotantovaiheita, jotka on siellä edullista toteuttaa esimerkiksi tuotantokustannusten mataluuden, markkinoiden läheisyyden tai raaka-ainelähteiden kannalta.

Tuotantoon Venäjällä ja sieltä tehtäviin alihankintoihin vaikuttavat muun muassa maan yhteiskunnallisten olojen vakaus ja lainmukaisuus, infrastruktuurin kehitys, osaavan työvoiman saatavuus, työn tuottavuus, palkka- ja muu kustannustaso, verotus sekä hallintokulttuurin kehitys.

Venäjän taloudellinen kasvu ripeää

Venäjän kokonaistuotanto lisääntyi vuosina 2000-2004 keskimäärin noin 6.7 prosenttia vuodessa. Tästä prosenttiyksikkö aiheutui Ahrendin (2004) arvion mukaan raakaöljyn hinnan noususta. Venäjän BKT kasvaa vuosina 2004-2010 useimpien arvioiden mukaan keskimäärin 4-6 prosenttia vuodessa, mikä on enemmän kuin läntisissä teollisuusmaissa, mutta vähemmän kuin esimerkiksi Kiinassa ja Intiassa. Tällöin investointien on noustava nykyiseltä alhaiselta tasoltaan. Investointiasteen nosto edellyttää taloudellisten uudistusten jatkumista. (Ks. Kotilainen ym., 2003.)

Muun muassa matala öljyn hinta, uudistusten lykkääntyminen ja investointien vähäisyys voivat kuitenkin johtaa tätä matalampaan kasvuun. Jos öljyn hinta taas nousee hyvin korkeaksi, maan uudistukset etenevät ja sekä kotimaiset että ulkomaiset yritykset investoivat Venäjälle ripeästi, kokonaistuotannon kasvu voi ylittää selvästi korkeammaksikin. Mallilaskelmien mukaan yhden dollarin muutos raakaöljyn dollarihinnassa vaikuttaa BKT:n kasvuun 0.2-0.5 prosenttiyksikköä (emt.).

Suomen vienti- ja investointinäkyvät hyvät, tuonti raaka-ainevaltaista jatkossakin

Suomen ja Venäjän pitkä yhteinen raja sekä niiden toisiaan täydentävät tuotantorakenteet ovat keskeisiä syitä sille, että maat ovat luonnollisia kauppakumppaneita. Venäjä onkin Suomelle merkittävämpi vienti- ja tuontimaa kuin muille EU-maille, Liettuaa lukuun ottamatta.

Taulukko 3, Suomen Venäjän-viennin rakenne 1992-2003 ja Suomen koko viennin rakenne vuonna 2003, %

Hyödykeryhmä	Vienti Venäjälle									Koko vientä 2003
	1992	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	
0 Elintarvikkeet ja elävät eläimet	11.5	21.5	13.7	10.6	8.2	7.0	6.2	5.8	5.2	1.7
04 Vilja ja viljatuotteet	6.3	0.9	2.2	1.5	1.4	1.3	1.3	1.1	1.0	0.3
05 Hedelmät ja kasvikset	1.1	9.3	1.6	1.0	0.3	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
1 Juomat ja tupakka	0.5	1.8	1.4	0.8	0.8	0.5	0.4	0.5	0.3	0.2
2 Raaka-aineet pl. polttoaineet	0.9	1.3	1.7	1.3	1.8	2.2	2.2	2.0	1.3	6.7
3 Poltto- ja voiteluaineet, sähkövirta	2.3	0.7	3.6	1.9	1.8	1.6	1.6	1.6	2.1	3.9
4 Eläin- ja kasviöljyt ja -rasvat	0.1	0.1	0.2	0.3	0.7	0.3	0.3	0.3	0.2	0.1
5 Kemialliset aineet ja tuotteet	8.0	5.9	9.9	10.1	11.5	12.1	11.4	14.7	14.9	7.2
6 Valmistetut tavarat	14.0	18.3	22.7	22.0	23.2	22.4	21.9	20.1	18.4	31.5
64 Paperi ja pahvi sekä tuotteet niistä	2.9	3.6	8.5	7.0	9.3	9.1	9.2	8.2	7.6	17.4
69 Tuotteet epäjalosta metallista	4.6	5.1	4.7	4.7	3.7	3.1	2.9	3.2	2.8	1.5
7 Koneet, laitteet ja kuljetusvälineet	43.6	31.5	29.9	36.6	38.4	40.0	42.8	43.7	47.9	42.2
72 Eri toimialojen erikoiskoneet	13.5	4.9	3.0	3.7	5.8	6.6	5.9	4.9	5.7	5.3
74 Yleiskäyttöiset teollisuuden koneet ja laitteet	9.7	7.3	5.5	5.4	5.3	5.1	6.0	6.0	5.5	3.9
76 Puhelin-, radio-, tv- yms. laitteet	2.5	5.3	5.4	6.7	6.6	11.1	12.8	14.9	20.3	17.7
77 Muut sähkökoneet ja laitteet	3.2	4.3	6.3	9.6	10.3	8.9	8.0	8.6	9.3	5.2
78 Moottoriajoneuvot	7.8	6.5	5.0	5.6	5.7	4.1	4.9	3.3	3.0	2.7
8 Erinäiset valmiit tavarat	19.0	18.9	17.0	16.5	13.6	13.9	13.2	11.4	9.6	5.7
81 Tehdasvalmisteiset talot; lvi- ja valaisinkalusteet	6.2	3.7	1.8	1.2	1.2	1.3	1.4	1.5	1.3	0.8
89 Muut valmiit tavarat	2.8	4.7	8.0	9.7	7.2	7.1	6.5	5.6	4.6	1.6

Lähteet: OECD, ITCS; tulli.

Poliittiset muutokset ja muut institutionaaliset tekijät ovat vuosien mittaan vaikuttaneet kaupan puitteisiin, määrään ja rakenteeseen. Taloudelliset perustekijät ovat silti säilyneet pitkälle ennallaan. Kauppa rakentuu edelleen suurelta osin suhteellisen edun pohjalle. Venäjä raaka-ainerikkaana maana vie Suomeen öljyä, maakaasua, metalleja ja muita raaka-aineita. Näiden osuus on noin 80 prosenttia maan tavaraviennistä Suomeen. Suomi taas vie Venäjälle pääasiassa elektroniikkateollisuuden tuotteita, koneita, laitteita ja muita valmiita tavaroita (taulukko 3). Näiden valmistaminen edellyttää korkeaa koulutusta sekä tutkimusta ja tuotekehittelyä. Myös metsäteollisuuden tuotteita viedään, vaikkakin suhteellisesti vähemmän kuin länsimarkkinoille. Suomen vienti Venäjälle on muuttunut 1990-luvulla rakenteeltaan enemmän kuin Venäjän vienti Suomeen. Suomi vie aiempaa tietointensivisempiä tuotteita.

Markkinatalouden myötä suorat sijoitukset ovat lisääntyneet aivan eri tasolle kuin neuvostoaikana. Suomalaiset ovat sijoittaneet Venäjälle ja venäläisetkin ovat lisäämässä sijoituksiaan ulkomaille.

Vetovoima- eli gravitaatio-mallilla tehdyissä analyyseissä havaitaan, että sekä Suomen vienti Venäjälle että tuonti sieltä ylittävät nykyisin mallin antaman ennusteen (Kotilainen ym., 2003). Viennissä selityksenä voi olla historiallisten tekijöiden ohella viennin korostuminen sijoitusten sijasta suomalaisten yritysten strategiassa, koska Venäjän investointiympäristö on ollut epävarma. Tuonnin korkeaa tasoa selittää Suomen suuri energian tarve ja hankintojen suuntautuminen lähellä sijaitsevaan energiarikkaaseen maahan kauempana sijaitsevien energiantuottajien sijasta. Erityisesti maakaasun tuonnissa ei ole putkiverkoston puuttumisen vuoksi tällä hetkellä muuta vaihtoehtoa.

Venäjältä tapahtuvan tuonnin näkymien arvioinnissa peruslähtökohta on, että energia ja raaka-aineet muodostavat edelleenkin sen pääsisällön. Tämän vuoksi tuonnin arvo riippuu keskeisesti energiatuotteiden hintojen ja niiden tuonnin määrän kehityksestä.

Kotilainen ym. (2003) esittivät arvion, jonka mukaan Venäjän osuus Suomen tuonnista alenee vuoteen 2010 mennessä nykyisestä, jos öljyn hinta alenee 20 dollariin barrelilta, vaikka Venäjän osuus Suomen raakaöljyn tuonnista kohoaisi asteittain 90 prosenttiin vuoteen 2010 mennessä. Edes 30 dollarin raakaöljyn barrelihinta ei sinänsä kykene estämään tuontiosuuden laskua ellei Suomen öljyn tuonti suuntaudu entistä enemmän Venäjälle.

Jos Venäjän osuus öljyn tuonnista kohoaa edellä mainittuun 90 prosenttiin vuosina 2009-2010 ja raakaöljyn hinta pysyy 30 dollarissa barrelilta, Venäjän osuus Suomen tavaratuonnista kohoaa lähes 15 prosenttiin vuonna 2010. Tällöin Venäjä olisi selkeästi Suomen suurin yksittäinen tuontimaa. Muun kuin öljyn tuonnin on oletettu kasvavan runsaat 3.5 prosenttia vuodessa.

Suomen Venäjän-viennin määrä kasvoi vuosina 2000-2003 keskimäärin 13.5 prosenttia vuodessa. Tammi-lokakuussa 2004 sen arvo kohosi peräti 24 prosenttia ja Venäjän osuus viennistä kohosi 8.9 prosenttiin. Ruotsin osuus oli 11.1 ja Saksan osuus 10.8 prosenttia.

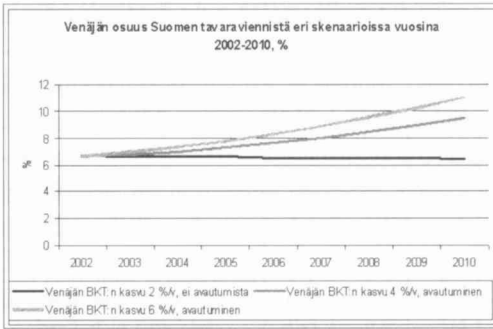
Viime vuosikymmenen puolivälistä nykypäiviin tärkein Suomen Venäjän-viennin vaihtelujen selittäjä on ollut Venäjän reaalin efektiivinen valuuttakurssi eli hintakilpailukyky. Raakaöljyn hinta on myös ollut tärkeä taustamuuttuja. (Kotilainen ym., 2003.)

Pitkällä aikavälillä Venäjän kokonaistuotannon kehitys on kuitenkin keskeinen Suomen viennin määrääjä. Hintakilpailukyvyyn ja öljyn hinnan ohella myös taloudelliset uudistukset vaikuttavat merkittävästi Venäjän BKT:n kehitykseen.

Jos Venäjän kokonaistuotanto kasvaa keskimäärin 4 prosenttia vuodessa ja maan talous avautuu odotetulla tavalla, Suomen Venäjän-viennin määrä lisääntyy Kotilaisen ym. (2003) skenaariolaskelman mukaan keskimäärin 7-8 prosenttia vuodessa.² Tällöin Venäjän osuus Suomen viennistä olisi vuonna 2010 noin 9-10 prosenttia (kuviot 1). Jos Venäjän rupla vahvistuisi tuntuvasti euroon nähden, Suomen Venäjän-viennin arvo ja siten sen osuus koko viennistä

Kuvio 1, Venäjän osuus Suomen tavaraviennistä eri skenaarioissa vuosina 2002–2010, %

Lähde: Kotilainen ym. (2003).

voisi olla tätä suurempi.

Venäjän hitaan taloudellisen kasvun ja sisäänpäin kääntymisen vaihtoehdossa Suomen viennin määrän kasvu on keskimäärin vain kolme prosenttia vuodessa. Tämä vaihtoehto merkitsee Venäjän talouden kriisiytymistä. Jos Venäjän BKT taas lisääntyy keskimäärin 6 prosenttia vuodessa, Suomen vienti Venäjälle voi lisääntyä määrältään keskimäärin jopa runsaat 10 prosenttia vuodessa.

Viennin arvioiden tekoa mutkistaa se, että yritys- ja toimialakohtaiset tekijät voivat vaikuttaa vientiin merkittävästi. Viime aikoina Nokian telekommunikaatiolaitteiden vienti onkin kasvanut ripeästi ja Venäjältä on tullut niiden tärkein vientimaa. Tammi-syyskuussa 2004 elektroniikkateollisuuden vienti Venäjälle lisääntyi 50 prosenttia edellisvuotisesta. Samalla koko Venäjän-viennin kasvu ylitti kaikki edellä kaavailut skenaariourat. Aggregaatiarvioiden lisäksi on sen vuoksi tarpeen tehdä myös toimiala- ja tuotekohtaisia arvioita. Telekommunikaatiolaitteiden vienti on kuitenkin herkkä muun muassa sille, missä maassa sijaitsevalta Nokian tai sen alihankkijan tehtaalta toimitukset kulloinkin tehdään. Vienti voi sen vuoksi vaihdella tuntuvasti.

Nykyisen tiedon pohjalta on todennäköistä, että Venäjältä tulee Suomen suurin vientimaa jo vuonna 2006. Tähän vaikuttavat sekä elektroniikkateollisuuden Venäjän-viennin voimakas kasvu että länsimarkkinoiden kysynnän heikkous, joka alentaa Ruotsin ja Saksan vientiosuuksia.

Vientiä voidaan myös korvata suorilla sijoituksilla Venäjälle. Gravitaatiomallilaskelmat viittaavat siihen, että Suomen nykyinen vienti Venäjälle ylittää potentiaalinsa ja sijoitukset taas alittavat potentiaalinsa (Kotilainen ym., 2003). Vuonna 2003 suorat sijoitukset Venäjälle olivat Suomen Pankin tilastojen mukaan vain 0.7 prosenttia Suomen koko suorien sijoitusten varannosta. Kun investointiolot vakiintuvat Venäjällä, eri toimialojen yritykset pyrkivät hyödyntämään Venäjän markkinoilla läsnäoloa ja maan matalia työvoimakustannuksia. Suorat sijoitukset voivat toisaalta myös lisätä vientiä kuten on tapahtunut Suomen ja Viron välillä.

Vientimahdollisuuksia useilla toimialoilla

Hyödykeryhmittäin tarkasteltuna Suomella on mahdollisuuksia lisätä vientiään tuntuvasti monilla aloilla. Venäjän ripeä talouskasvu lisää vientikysyntää, mutta suomalaisten yritysten kilpailukyvyistä on pidettävä huolta.

Alhainen matkapuhelintiheys vauhdittaa matkapuhelinten ja verkkojen vientiä sekä luo tilaisuuksia puhelinoperaattoreille. Viennin lisäämismahdollisuuksia on myös muilla korkean teknologian tuotteilla.

Myös metsäteollisuuden tuotteilla on laajenevat markkinat Venäjällä. Paperi viedään nykyisin Suomesta. Suorat sijoitukset kohdistuvat tällä hetkellä sahateollisuuteen, jossa investoinnin koko ja samalla riski on pienempi kuin paperiteollisuudessa, jossa tehtaan perustamis- ja lopettamiskustannukset ovat suuret. Venäjän olojen vakaantuessa myös suomalaisen paperiteollisuuden investointinäkyvät Venäjällä ovat hyvät.

Useilla toimialoilla Venäjän modernisaatio on vielä kesken. Voimakas muutos antaa siten mahdollisuuksia esimerkiksi pakkausmateriaalien, laadukkaiden elintarvikkeiden ja kemiallisten tuotteiden myyjille.

Työvoimaintensiivisten tuotteiden tuotanto on Suomessa sopeutumispaineen alla. Venäjältä tuleva kilpailu lisää sitä vielä osaltaan. Tähän

voidaan joissakin tapauksissa vastata siirtämällä tuotanto kokonaan tai osittain Venäjälle tai johonkin muuhun halvemman kustannustason maahan. Erikoistuminen johonkin segmenttiin ja reaalisen kilpailukyvn (tuotteiden laadun) kohottaminen on toinen tapa säilyttää asema markkinoilla.

Suomalaisten yritysten suorat sijoitukset Venäjälle ovat ilmeisesti olleet vähäisemmät kuin ne olisivat olleet vastaavaan poliittisesti ja taloudellisesti vakaampaan maahan. On oletettavaa, että sijoitusten vauhti kiihtyy. Kotilaisen ym. (2003) arvion mukaan suorien sijoitusten kanta yli kaksinkertaistuu nykyisestä vuoteen 2010 mennessä.

Venäjän taloudella on potentiaalia, riskit yhä merkittäviä

Venäjän taloudella on mahdollisuus kohtuullisen positiiviseen kehitykseen. Maan taloudelliset uudistukset ja liberalisointi todennäköisesti jatkuvat ja siitä tulee nykyistä vakaampi yhteiskunta. On todennäköistä, että Venäjältä tulee muutaman vuoden kuluessa WTO:n jäsen. Tämän jälkeen sen ja EU:n välillä solmittaneen sopimus, joka menee hieman vapaakauppasopimusta pitemmälle.

Suomen kansantalous hyötyy tästä kehityksestä. Yritystasolla suurimmat hyötyjät voidaan jakaa karkeasti neljään, ei aina toisiaan poissulkevaan ryhmään:

- 1) vahvat ja suuret kansainväliset yritykset,
- 2) pienet ja joustavat yritykset,
- 3) rajan lähellä toimivat yritykset ja
- 4) matkailuyritykset.

Vahvat ja suuret suomalaiset yritykset onnistuvat löytämään kulloinkin kilpailukykyiset tuotteet, joita ne tuottavat joko Suomessa tai ulkomailla. Suomessa tuotetaan korkeaa teknologista osaamista edellyttävät sekä suomalaisia raaka-ainevaroja hyödyntävät tuotteet.

Pienet ja joustavat yritykset erikoistuvat johonkin tuotteeseen, jossa niillä on erikoisosamista. Niiden markkina-alue on usein kansainvälinen. Kuitenkin myös Suomen kotimarkkinoilla

ponnistavat yritykset voivat laajentaa markkinoitaan Venäjän puolelle käyttämällä hyväkseen läheistä sijaintia ja markkinoiden tuntemusta.

Rajan lähellä toimivat yritykset eri toimialoilla hyötyvät Venäjän avautumisesta ja talouskasvusta. Myös matkailuyritykset (hotellit, ravintolat ym.) eri puolilla Suomea saavat lisää asiakkaita Venäjän taloudellisen kasvun ja ulkomaanmatkailun lisääntymisen myötä.

Edellä on lähdetty siitä, että Venäjän kehitys etenee pääpiirteissään suotuisasti. Lähtötilanne on kuitenkin monelta osin ongelmallinen ja edistys on usealla osa-alueella hidasta. Lisäksi siihen liittyy monia riskejä. Näitä ovat muun muassa:

- 1) poliittinen epävakaus ja/tai jonkin uudistuksia jarruttavan poliittisen suuntauksen pääsy valtaan,
- 2) sosiaalinen epävakaus ja taudit (mm. erilaiset elämäntapasairaudet, HIV/AIDS, tuberkuloosi),
- 3) WTO- ja EU-sopimusprosessien viivästyminen,
- 4) investointien vähäisyys,
- 5) tutkimuksen ja tuotekehittelyn vähäisyys,
- 6) ns. aivovuoto eli koulutetun työvoiman maastamuutto,
- 7) matala energian hinta (hidastaa Venäjän taloudellista kasvua),
- 8) ns. Hollannin tauti eli tilanne, jossa energia-sektorin menestys estää muiden toimialojen kasvua (heikko tuottavuus- ja työllisyyskehitys).

Nämä tekijät voivat hidastaa Venäjän talouskasvua ja ajoittain kriisiyttää talouden ja koko yhteiskunnan. Vastaavasti suomalaisten yritysten liiketoiminta Venäjällä kärsisi.

Suorat sijoitukset reagoivat hyvin herkästi epävarmuuteen ja uudistusprosessin hidastumiseen. Vienti taas vaikeutuu, jos öljyn hinta laskee tai Venäjän taloudellinen kasvu muusta syystä hidastuu. Erilaiset tuonnin rajoitukset kohdistuvat useimmiten Venäjän oman tuotannon kanssa kilpaileviin tuotteisiin (esimerkiksi elintarvikkeisiin) ja palveluihin (tietoliikenne, kuljetukset, turismi jne.). Tuotteet, joiden tuotanto ei ole Venäjällä merkittävää ja tuotteet, joilla

ei ole maalle strategista merkitystä, välttyvät helpommin rajoituksilta.

Suomalaisten yritysten on syytä varautua erilaisiin riskeihin muun muassa hajauttamalla investointejaan ja ulkomaankauppaansa. Toisaalta liiallinen varovaisuuskaan ei ole hyvä, koska se voi estää hyödyntämästä avautuvia liiketoimintamahdollisuuksia.

Suomen viranomaiset ja EU tukevat myös Venäjän kehitystä. Instrumentteja tässä ovat

muun muassa EU:n, Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankin (EBRD) sekä Euroopan investointipankin (EIB) rahoitusmuodot. Aktiivinen pyrkimys Venäjän integroimiseksi Länsi-Eurooppaan erilaisin valtioiden välisin sopimuksin on Suomen kansantalouden ja suomalaisten yritysten edun mukaista.

Viitteet

- 1 Artikkelin perustuu osittain Tieteen päivillä 12.1. 2005 pidettyyn esitelmän. Kiitän Kari Alhoa kommentaista.
- 2 Laskelma perustuu oletukseen 1.5:n suuruudesta tuonnin BKT-jousta (Nigem-mallin poh-

jalta). Avautumisen vaikutukset on arvioitu yleisen tasapainon GTAP-mallilla tehtyjen ulkomaankaupan vapautumisen vaikutuslaskelmien pohjalta.

Lähteet

- Ahrend, R. (2004), *Accounting for Russia's Post-Crisis Growth*. Economics Department Working Papers, No 404. OECD: Paris.
- Commission of the European Communities (2002) = *Security of Supply – The Current Situation at European Union Level*. Commission Staff Working Paper, SEC (2002) 243. Brussels, 28.2. 2002.
- Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia (1999/414/CFSP). – *Official Journal of the European Communities* L157/1. 24.6. 1999.
- European Commission, External Relations. http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia.
- Hamilton, C. B. (2002), *Russia's European Integration – Escapism and Realities*. Stockholm School of Economics. Unpublished manuscript, April 2002.
- Kotilainen, M., Kaitila, V., Widgrén, M. & Alho, K. (2003), *Suomen ja Venäjän taloussuhteiden kehitysnäkymät*. ETLA B 205. ETLA: Helsinki.
- Kotilainen, M. (2004), EU:n ja Venäjän taloussuhteet – tärkeitä molemmille osapuolille. – *Economic Trends* 2/2004.
- Sulamaa, P. & Widgrén, M. (2003) *EU Enlargement and Beyond: A Simulation Study on EU and CIS Integration*. CEPR Discussion Paper, No. 3768.